

Gefladder in het schemer

FLOOR VAN DER VLIET

Vleermuizen houden van een beschutte omgeving om te jagen. Overdag gebruiken zij als schuilplaats een boomholte of een donkere, rustige ruimte in een huis of een gebouw. Het nogal kale en winderige duin lijkt vleermuizen niet zoveel te bieden te hebben. Maar voor het binnenduin gaat dat zeker niet op.

Over het voorkomen van vleermuizen in Nederland ontbreken oude gegevens vrijwel. Pas vanaf de jaren dertig worden er systematische tellingen gehouden van vleermuizen die in de Zuid-Limburgse mergelgroeven hun winterslaap houden. Dicht bij de duinen, in de Haarlemmerhout, startten de gebroeders Bels een onderzoek naar de rosse vleermuis, een grote boom-bewonende soort. Door vleermuizen te vangen en te ringen, en later te proberen ze weer terug te vangen, probeerden zij iets te weten te komen over de populatie-opbouw en het gedrag van deze vleermuissoort. Ander onderzoek naar vleermuizen is vrijwel niet mogelijk. Pas in de jaren tachtig kwamen er handzame en betaalbare detectors beschikbaar waarmee de geluiden kunnen worden opgevangen die vleermuizen maken om zich in het donker te oriënteren. Zonder hulpmiddel zijn die geluiden voor mensen niet hoorbaar - ze zijn te hoog. De meeste vleermuissoorten zijn aan de hand van hun echo-locatiegeluid te herkennen.

Een vleermuisrijk gebied

Met detectors werd ook de Haarlemmerhout doorzocht. Hoewel er wel dwergvleermuizen jagen, de kleinste en algemeenste vleermuizen van Nederland, werden rosse vleermuizen er niet meer aangetroffen. Dat komt waarschijnlijk doordat de omgeving van

de Hout sterk is verstedelijkt. Rosse vleermuizen jagen bij voorkeur in parklandschap en boven wateren. Hoewel het goede vliegers zijn, die er niet voor terugschrikken om meer dan tien kilometer van hun dagrustplaats te gaan foerageren, is de Haarlemmerhout vermoedelijk te ongunstig komen te liggen. Aan de mogelijkheid overdag een schuilplaats in dit parkbos te vinden ligt het niet: er staan nog holle oude bomen genoeg.

Is de situatie in de Haarlemmerhout een weerspiegeling van de toestand langs de binnenduinrand? Gelukkig niet. Daar waar landgoederen en buitenplaatsen met oud bos langs de duinrand liggen kunnen veel vleermuizen worden aangetroffen. Het zijn in de kustprovincies zelfs vaak de vleermuisrijkste delen, zowel wat soorten als aantallen betreft. Steden en dorpen hebben ook hun belang voor vleermuizen. De dwergvleermuis heeft vrijwel altijd een schuilplaats in een huis of gebouw. Parkbos is voor deze vleermuis als jachtgebied zeer aantrekkelijk. Hetzelfde geldt voor een van de grootste Nederlandse vleermuissoorten, de Laatvlieger.

Pendelaars

Het is voor vleermuizen gunstig als zij hun dagverblijfplaats hebben in of vlakbij het gebied waar zij 's nachts jagen. Maar de dwergvleermuis en de laatvlieger zijn aan bebouwing gebonden en moeten vaak een stukje vliegen om goede jachtplaatsen te bereiken. We zien dat ze na het uitvliegen meestal een korte tijd in de omgeving van de dagverblijfplaats rondvliegen, en hier soms ook al wat prooiën verschalken. Maar dan zwermen ze uit naar betere jachtplaatsen zoals oud bos, door bos omzoomde weilanden of beschut gelegen vaarten of meentjes. De laatvlieger doorkruist daarbij zonder veel moeite open landschap, maar de dwergvleermuis vliegt enkele meters boven de grond en volgt graag lijnvormige structuren zoals lanen, bospaden en houtsingels. Langs vaste routes bereiken zij hun foerageergebieden. Ontbreekt een landschappelijke geleiding dan kan dat de stand van de kleinere vleermuissoorten behoorlijk in negatieve zin beïnvloeden. Het mooiste voorbeeld van een pendelende vleermuissoort is de watervleermuis. Deze verblijft 's zomers in holle bomen. Het jachtterrein - de naam zegt het al - wordt echter gevormd door water. Watervleermuizen vliegen hier laag overheen en haken met de voeten insecten van het oppervlak. Soms kunnen watervleermuizen terecht boven vijvers in het bos waar zijn hun dagschuilplaats hebben, maar vaker moeten ze een eind vliegen - soms meerdere kilometers - om geschikte jachtplaatsen te bereiken. Dat doen ze, net als dwergvleermuizen, langs lijnvormige landschapsstructuren. Maar ze zijn kieskeurig. Verlichte trajecten mijden ze, en ze maken liever een omweg dan dat ze open terrein oversteken, al is het maar voor een afstand van honderd meter.

Duinrandbos en open duin

Vroeger was het duin veel natter dan nu. Veel duinvalleien waren drassig of stonden tot in de zomer

Een van de zeldzame bezoekers van de duinzoom is de grote vale vleermuis, zoals hier gefotografeerd op Duin en Kruidberg (foto: Arnoud van den Berg).

Daar waar landgoederen en buitenplaatsen met oud bos langs de duinrand liggen kunnen veel vleermuizen worden aangetroffen. Het zijn in de kustprovincies zelfs vaak de vleermuisrijkste delen, zowel wat soorten als aantallen betreft. Huis te Vogelenzang is zo'n vleermuisrijk landgoed (foto: Paul Paris).

onder water. Dat doet vermoeden dat het duin toen aantrekkelijker was als jachtgebied voor vleermuizen dan nu. Toch zijn er ook gunstige ontwikkelingen. De begroeiing van bos en struweel is toenomen en daardoor zijn er meer plekken waar vleermuizen uit de wind kunnen jagen. En bovendien is er de waterwinning, lange tijd een belangrijke oorzaak van de duinverdroging, maar ook weer kansen biedend aan vleermuizen, bijvoorbeeld door de aanleg van infiltratiegeulen en -kanalen waarin zich schoon water bevindt. Zo jagen boven het kanalenstelsel in de Amsterdamse Waterleidingduinen honderden vleermuizen op de muggen en haften die daar talrijk aanwezig zijn. Voor de water-vleermuizen uit de omgeving vormen de kanalen het belangrijkste foerageergebied.

Het interessante is dat bijna al de jagende vleermuizen in de AWD, en dat geldt ook voor de meeste andere duingebieden, uit de binnenduinrand afkomstig zijn: de boombebouwende soorten uit oude bossen en landgoederen, de gebouwbebouwende vleermuizen uit de dorpen in de duinzoom.

Bij Heemstede is de trek van vleermuizen naar het duin duidelijk waar te nemen. Tussen de landgoederen en de duinen ligt daar een strook weilanden. In dat open terrein zijn slechts enkele wegen met bomen erlangs. En juist op die plaatsen steken vleermuizen over.

Beheer

Voor vleermuizen is het van grote invloed hoe terreinen worden beheerd. Vooral de manier waarop omgegaan wordt met oude bomen is belangrijk. Om dit te illustreren kunnen we opnieuw terecht aan de binnenduinrand bij Heemstede.

Zuidelijk ligt het landgoed Huis te Vogelenzang. Dat is een paradijs voor vleermuizen. Er staan veel oude bomen en deze worden zo lang mogelijk gespaard. In lanen blijven afstervende en zelfs dode bomen vaak nog jaren staan, eventueel ontdaan van de takken zodat ze geen gevaar vormen. Vogels, paddestoelen insecten en vleermuizen kunnen er gebruik van maken. In lanen worden jonge boompjes geplant op opgevallende plaatsen tussen de oude bomen. Niet alleen landschappelijk is het landgoed erg mooi, ook de natuur is er rijk, al zou er ten aanzien

van jacht best een ander regime mogen zijn. Een voordeel voor Watervleermuizen is dat het gebied direct aan het duin grenst. Open terrein oversteken hoeven de watervleermuizen die hier verscheidene boomkolonies hebben dus niet, al moeten ze wel zowat een kilometer langs duinpaden vliegen om het eerste kanaal in de AWD te bereiken. Opvallend is dat de rosse vleermuizen die ook met meerdere boomkolonies vertegenwoordigd zijn, bijna allemaal naar het oosten vliegen om te jagen. Ze worden aangetroffen tot in de Haarlemmermeerpolder. De laatste jaren lijken ze de AWD als jachtgebied te ontdekken.

Het landgoed Vinkenduin, dat ruim een kilometer noorderlijk van Huis te Vogelenzang ligt, heeft vanuit vleermuisoogpunt nogal te lijden gehad onder een verjongingsbeleid van de lanen. Grote stukken laan met prachtige oude bomen zijn in de laatste vijftien jaar verdwenen. In de plaats kwamen jonge boompjes. Holenbroedende vogels en vleermuizen zijn een belangrijk deel van hun huisvesting kwijt. Laanverjonging is een moeilijk punt.

Bosbouwkundig gezien zijn aangeplante bomen op een bepaald ogenblik aan vervanging toe. Maar juist zeer oude laanbomen zijn een bijzondere verrijking van een terrein, niet in de laatste plaats ook in de beleving van bezoekende mensen. Uit praktijkvoorbeelden blijkt dat oude laangedeelten nog tientallen jaren gehandhaafd kunnen blijven dan aanvankelijk het plan was. Het rooien van een eeuwenoude boom betekent dat het op zijn minst honderd jaar duurt voordat een nieuw geplant boompje enigszins allure uitstraalt en door vleermuizen bewoond kan worden. Illustratief is het groepje rosse vleermuizen dat in 1994 werd ontdekt in een holle eik, de eerste boom die naast een verjongd laangedeelte op Vinkenduin overeind was gebleven. In de sprieterige jonge boompjes zijn vooreerst geen vleermuizen te verwachten en het totaal aanbod van holle bomen voor vleermuizen is aanzienlijk verminderd.

Toekomst

De duinen worden gezien als belangrijk natuurgebied, al zijn de ontwikkelingen in en bij het duin niet altijd in overeenstemming met die status. De duinen zijn inmiddels ook een belangrijk onderdeel van de Nederlandse ecologische hoofdstructuur.

De binnenduinrand is in dit opzicht kwetsbaar, omdat natuurgebieden hier niet aaneengesloten liggen en onder druk staan van allerlei ontwikkelingen, vooral woningbouw en toenemend verkeer en recreatie. Met het oog op de toekomst van vleermuizen, alle wettelijk beschermd, zal beheer van de terreinen aan de binnenduinrand gericht moeten zijn op het behouden en vergroten van de kwaliteit voor deze dieren. Vooral het handhaven van oud bos en oude bomen is daarbij essentieel. Maar ook het landschap als geheel is belangrijk en daarbij moet de waarde van het cultuurlandschap niet worden onderschat.

Na de sterke afname van vleermuizen tot in de jaren zeventig lijkt er zich bij de meeste soorten in Nederland stabilisatie of licht herstel af te tekenen. De komende jaren moeten uitwijzen of dit herstel, mede door een goed natuur- en milieubeleid, zich zal doorzetten.

Floor van der Vliet is werkzaam als ecologisch onderzoeker.